

თემა III: მულტიკულტურალიზმის თეორიული ასპექტები

3.1. რელატივიზმი

კულტურული რელატივიზმის თანახმად, კულტურა შეიძლება გაგებულ იქნეს მხოლოდ მისი საკუთარი ღირებულებებისა და ნორმების მისივე კონტექსტში ანალიზის საფუძველზე. არ არსებობს ე.წ. “სანიმუშო” კულტურა, ან უნივერსალური ღირებულებები, რომელთა საფუძველზეც გაიზომება ამა თუ იმ კულტურის ვარგისიანობა. შეუძლებელია კულტურათა შეფასება, როგორც უფრო პროგრესულის. კულტურები უბრალოდ განსხვავდება ერთმანეთისგან, ყველა მათგანი უნიკალური და შეუცვლელი ღირებულებების მქონეა.

ბევრი მულტიკულტურალისტი ავითარებს სწორედ კულტურული რელატივიზმის იდეას, რომ თითოეულ კულტურას აქვს თანაბარი უფლებები და ფასეულობა და რომ ისინი არ უნდა იქნენ განხილული სხვა კულტურის პერსპექტივიდან გამომდინარე. თუმცა შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მთელი რიგი მიზეზების გამო კულტურული რელატივიზმი განიცდის რიგ პრობლემებს.

ყველაზე აშკარა კრიტიკა კულტურული რელატივიზმისა ესაა, რომ ის არ იძლევა პოლიტიკისა და ფასეულობების სანდო მხარდაჭერას. მაგალითად, თუკი ჩვენ მივიღებთ კულტურულ რელატივიზმს, მაშინ ჩვენ მოგვიწევს მივიღოთ ნებისმიერი წესი თუ ჩვეულება, რომელსაც აქვს კულტურული მხარდაჭერა. ეს მოიცავს უამრავ ჩვეულებას, რომელიც შეიძლება იქნეს გაკრიტიკებული. მაგალითად შეიძლება მოიცავდეს შემდეგს: ძალადობრივ ქორწინებებს, მკვლელობას, რომლის მიზანია ოჯახის ღირსების აღდგენა, ქალთა წინადაცვეთა, ძალით შრამებისა და ჭრილობების მიყენება სხეულზე გარკვეული სიმბოლოების ამოსაკვეთად და მრავალი სხვა.

რელატივიზმისეული დასკვნა არის ის, რომ თუკი სხვა კულტურა არის ჰომოფობური, სექსისტური ან იმპერიალისტური ჩვენ ის უნდა მივიღოთ თავისი დამკვიდრებული წესებითა თუ ნორმებით.

კულტურული რელატივიზმის პრობლემების მეორე ნაწილი დაკავშირებულია მისი, როგორც აღწერილობითი თეორიის სისუსტესთან. ის დაფუძნებულია კულტურებისა და კულტურათა შორის კავშირის არასწორ დახასიათებაზე. კერძოდ, კულტურათა შორის არსებული სხვაობის გაზვიადებაზე. მაგალითად, რაც ერთი კულტურისათვის არის მიუღებელი, მეორე კულტურისათვის შესაძლებელია იყოს მისაღები და სასურველი. თუმცა მიუხედავად იმ ფაქტისა, რომ კულტურები შეიძლება ვერ შეთანხმდნენ გარკვეულ საკითხებზე, არ ნიშნავს იმას, რომ ისინი

ყველა სხვა საკითხზეც ვერ შეთანხმდებიან. თუკი ორი კულტურა ვერ თანხმდება X საკითხზე, ისინი თანხმდებიან Y და Z საკითხებზე.

სხვადასხვა კულტურები შეიძლება გამოხატავდნენ და მიყვებოდნენ ერთი და იმავე უნივერსალურ წესებს სხვადასხვა გზით. მაგალითად, ინუიტები მიყვებოდნენ ე.წ. „ინფანტისიდის“ ბავშვთა მკვლელობის ტრადიციას, რაც სხვა კულტურებისათვის მიუღებელი იყო. მაგრამ აქვე შეიძლება ითქვას, რომ ინუიტების ეს ტრადიცია გამომდინარეობდა არქტიკული კლიმატის გარემო პირობების სიმკაცრის გამო. ამ წეს–ჩვეულების თანახმად, ხანდახან ბავშვებს ხოცავდნენ იმ მიზეზის გამო, რომ ისინი ჯგუფს აფერხებენ და ხელს უშლიან ერთი ლოკაციიდან მეორე ლოკაციაზე გადაადგილებას, რაც საბოლოოდ სერიოზულ საფრთხეს უქმნის მთლიან ჯგუფს. ეს ყველაფერი არ ნიშნავს იმას, რომ ისინი არ აფასებენ თავიანთი ბავშვების სიცოცხლეს, არამედ ესაა ტრაგიკული არჩევანი გარკვეული ადამიანის სიცოცხლის შენარჩუნებასა და მთელი ჯგუფის გადარჩენას შორის. ინუიტებიც სხვა საზოგადოებების თუ კულტურების მსგავსად აფასებენ სიცოცხლეს, უბრალოდ მათი ეს არჩევანი განპირობებულია იმ რთული გარემო პირობების გამო, სადაც მათ უწევდათ ცხოვრება. განსხვავება ინუიტებსა და სხვა კულტურებს შორის არის განსხვავება გარემო პირობებსა და არა ფასეულობებს შორის.

დავუშვათ, რომ კულტურები მართლაც რადიკალურად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან, ისე როგორც ამას რელატივიზმის მომხრეები ამტკიცებენ. შემდგომი პრობლემა მდგომარეობს შემდეგში, რომ მაინც რჩება უზარმაზარი გარღვევა კულტურული სხვაობის ფაქტსა და იმ დასკვნებს შორის, რაც რელატივიზმის მომხრეებს გამოაქვთ ამ ფაქტებიდან. ერთ–ერთი ასეთი დასკვნა არის ის, რომ თითოეული კულტურა არის მორალურად სწორი საკუთარ სფეროში. მაგალითად ის ფაქტი, რომ არსებობს უთანხმოება მხარეებს შორის გარკვეულ საკითხზე არ ნიშნავს იმას, რომ უთანხმოების ყველა მხარე არის თანაბრად მართალი. ხალხი, რომელიც ფიქრობს, რომ დედამიწა ბრტყელია არ ეთანხმება მათ, ვისი წარმოდგენითაც დედამიწა არის მრგვალი, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ორივე მოსაზრება არის სწორი. ასევეა თუკი სხვადასხვა კულტურას აქვს განსხვავებული მოსაზრება და წარმოდგენები არ ნიშნავს, რომ ამგვარი მოსაზრება და წარმოდგენები უნდა მივიჩნიოთ სწორად.

3.2. ლიბერალური უფლებები და კიმლიკას თეორია

თავად ლიბერალიზმის მიმდევრები შეიძლება ბევრ საკითხზე ვერ თანხმდებიან ერთმანეთში, თუმცა ინდივიდუალური თავისუფლება ესაა საკითხი, რომელზეც ისინი უდავოდ

თანხმდებიან. მიზეზი რატომაც ლიბერალები თვლიან, რომ ინდივიდუალური თავისუფლება არის მნიშვნელოვანი, ესაა შესაძლებლობა იმისა, რომ ადამიანებმა გადაწყვიტონ თავიანთი ცხოვრება ისე, როგორც მათ სწორად მიაჩნიათ და ყველა ადამიანს თანაბრად გააჩნია ეს უფლება.

კიდევ ერთი ფუნდამენტური პრინციპი ესაა „შეზღუდული მთავრობა“. თუკი ადამიანთა მორალური სტატუსი გაგებულ უნდა იქნეს, როგორც მათი თავისუფლების პატივისცემა, მაშინ მთავრობა მიუხედავად იმისა, რომ შეუძლია წესრიგის დამყარება არ შეიძლება ახორციელებდეს აბსოლუტურ ძალაუფლებას, რადგან სახელმწიფოს ძალაუფლება შეზღუდულ უნდა იქნეს და პატივი უნდა სცეს ხალხის ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს.

მესამე პრინციპი ესაა კერძო საკუთრების უფლება, რომელსაც ყველა ლიბერალი აღიარებს, რომ ის წარმოადგენს ინდივიდუალური თავისუფლების ლეგიტიმურ გამოხატულებას.

რა კავშირია ლიბერალიზმსა და კულტურას შორის? უფრო კონკრეტულად კი რა ხარისხით ერგება ლიბერალური საზოგადოება მრავალრიცხოვან კულტურებს და აკმაყოფილებს თუ არა ის მულტიკულტურალიზმის მოთხოვნებს? არსებობს უამრავი მიზეზი იმისა, რის გამოც ლიბერალიზმი კარგად ერგება ზემოთ აღნიშნულ ამ დავალებას. ისტორიულად, ლიბერალური აზროვნება წარმოიშვა ევროპაში, როგორც XVI- XVII საუკუნეების რელიგიური ომების პასუხი, სადაც კათოლიკეები და პროტესტანტები ერთმანეთს უპირისპირდებოდნენ. ამ რელიგიური კონფლიქტების შემდეგ მოაზროვნებმა, როგორც იყვნენ პიერ ზეილი და ჯონ ლოკი, დაიწყეს რელიგიური ტოლერანტობის ქადაგება. ლიბერალური ტოლერანტობა რელიგიის მიმართ მალე სხვა მორალურ სფეროებზეც გავრცელდა, მაგალითად მე-XIX საუკუნეში ჯ. მილი იცავდა პრინციპს, რომ სახელმწიფო არ უნდა ჩარეულიყო ინდივიდთა საქმიანობაში, გარდა იმ შემთხვევისა თუკი მათი საქმიანობა იყო ზიანის მომტანი სხვებისათვის. რელიგიური და ინდივიდების მიმართ არსებული ტოლერანტობის გარდა ამ კატეგორიაში უნდა შევიდეს კულტურული განსხვავებულობის მიმართ ტოლერანტობაც. ლიბერალური ტოლერანტობა განკუთვნილია უმცირესობაში მყოფი კულტურების მიმართ.

ლიბერალური თეორია მხარს უჭერს ე.წ. სახელმწიფოს ნეიტრალობის იდეას, რომელიც თავის მხრივ მოიაზრებს სახელმწიფოს მიუკერძოებლობას სხვადასხვა კულტურების მიმართ და ჩაურევლობას იმ საკითხში, რომ თითოეულმა ინდივიდმა გადაწყვიტოს თუ, როგორ სურს ცხოვრება, რომელ რელიგიურ კონფესიას მიეკუთვნებოდეს და სხვა.

ლიბერალური ნეიტრალიტეტი კიდევ უფრო შორს მიდის, ვიდრე ტოლერანტობა. ტოლერანტობა გულისხმობს უმრავლესობის ჩაურევლობას უმცირესობაში მყოფი კულტურების

საქმეში. მაშინ როცა ნეიტრალიტეტი გულისხმობს, რომ არცერთი კულტურა არ უნდა იყოს პოლიტიკურად დომინანტი. აქ შეიძლება დაისვას შემდეგი კითხვები: შეიძლება მივიჩნიოთ თუ არა, რომ ლიბერალური ნეიტრალიტეტი იგივეა რაც მულტიკულტურალიზმი? განხორციელებადია თუ არა ლიბერალური ნეიტრალიტეტი, ანუ რამდენად შეესაბამება მისი ცხოვრებაში გატარება რეალობას?

ლიბერალიზმის ბევრი კრიტიკოსი მარტივად სცემს ამ კითხვებს პასუხს. ზოგიერთი კულტურა საერთოდ ვერ ერგება ლიბერალიზმის ვერცერთ ფორმას და საერთოდაც უარყოფს ლიბერალურ ფასეულობებს. თუკი ადამიანებს თანაბრად უნდა ვცეთ პატივი ეს ნიშნავს, რომ სახელმწიფო ვალდებულია მათ თანასწორად მოექცეს. უფრო მეტიც, თანასწორი მოპყრობა იგივეა რაც იდენტური მოპყრობა. მაგალითისთვის თავის წიგნში ჯორჯ კროუდერს მოჰყავს შემდეგი: “შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირს, რომელიც ინვალიდის ეტლით გადაადგილდება, სურს რომ ისარგებლოს საჯარო ბიბლიოთეკით. თანასწორი მოპყრობა გულისხმობს თუ არა, რომ მან უნდა ისარგებლოს იმავე კიბით, რომელიც სხვებისთვისაა განკუთვნილი? რა თქმა უნდა – არა. ადამიანთა თანაბარი მოპყრობა არ ნიშნავს მათდამი იდენტურ მოპყრობას, შეიძლება მათ მოვეპყრათ განსხვავებულად თუ ამის საჭიროება და გარემოება მოითხოვს. ასევე არ შეიძლება განსხვავებული სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის ადამიანს დაუწესო იგივე სახელმწიფო გადასახადი”. (G. Crowder/კროუდერი, *Theories of Multiculturalism*. 2013; p. 39).

ეს მიდგომა არის ე.წ. ეგალიტარული ლიბერალიზმი, რომლის ერთ-ერთ აქტიური მხარდამჭერად გვევლინება უილ კიმლიკა. კიმლიკა, როგორც ყველა ლიბერალი ხაზს უსვამს უნივერსალური ფასეულობების მნიშვნელობას, როგორებიცაა: ადამიანის უფლებები, შეზღუდული მთავრობა, თანასწორობა და კერძო საკუთრება. კიმლიკა მომხრეა სახელმწიფოს მხრიდან უმცირესობათა კულტურების დაცვის როლის გაზრდისა. ტრადიციული ლიბერალური პოლიტიკისგან განსხვავებით, რომელიც პასიურ ტოლერანტობას ემხრობა, კიმლიკა ხაზს უსვამს აქტიური პოლიტიკის მნიშვნელობას, რაც სახელმწიფოს მხრიდან უმცირესობათა კულტურული ჯგუფების აღიარებასა და მათთვის დახმარების გაწევას გულისხმობს.

ტრადიციული ლიბერალიზმი, თვით მისი ეგალიტარული მიმართულებაც ნეგატიურადაა განწყობილი კულტურული ჯგუფების განსხვავებულად მოპყრობისადმი და ამ ყველაფერს ორი მიზეზით ხსნიან.

პირველი, ლიბერალები ჯგუფურ უფლებებს აიგივებენ კოლექტიურ უფლებებთან, რაც საფრთხეს უქმნის ინდივიდუალურ უფლებებს. მეორეს მხრივ, ლიბერალური ტრადიცია

სიფრთხილითაა განწყობილი კულტურული და ეთნიკური განსხვავებულობის პოლიტიკურ თემად გარდაქმნის, რადგან ეს ხშირად დაკავშირებულია არარაციონალურ და არასამართლიან დისკრიმინაციასთან, როგორცაა რასობრივი სეგრეგაცია, რომელსაც ადგილი ჰქონდა სამხრეთ ამერიკაში და სამხრეთ აფრიკაში. კიმლიკა ამტკიცებს, რომ ჯგუფი ან საზოგადოება ფასეულია მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუკი მას სარგებელი მოაქვს მისი წევრებისათვის. ჯგუფს, როგორც ასეთი არ აქვს უფლებები, ესაა მისი შემადგენელი ინდივიდები, რომელთაც გააჩნიათ ეს უფლებები. კიმლიკასთვის ჯგუფის უფლებები იგივეა, რაც ინდივიდთა უფლებები და ამრიგად შეთავსებადია ტრადიციულ ლიბერალურ მოსაზრებებთან.

კიდევ ერთი ფუნდამენტური ლიბერალური მოსაზრება, რომელსაც კიმლიკა უკეთებს ინტერპრეტაციას ესაა ინდივიდუალური თავისუფლება. ლიბერალური ეგალიტარიზმი თავისუფლების ეკონომიკურ პირობებს ამტკიცებს, ხოლო კიმლიკა განსაკუთრებულ ყურადღებას თავისუფლების კულტურულ პირობებს უთმობს. მისთვის ინდივიდუალური თავისუფლება უმეტესად ნიშნავს ინდივიდის მიერ საკუთარი ცხოვრების წესის არჩევის თავისუფლებას. ესაა თავისუფლების უძლიერესი შეგრძნება, რომელსაც „პირადი ავტონომია“ შეგვიძლია ვუწოდოთ. ამგვარ ინდივიდებს შეუძლიათ ამოირჩიონ ის ცხოვრების წესი, რაც მათ სწორად მიაჩნიათ ან თუნდაც კრიტიკულად განეწყონ მის მიმართ და შემდგომში შეცვალონ კიდევ. რატომ არის ამგვარი თავისუფლება უფრო ფასეული? კიმლიკა თვლის, რომ ინდივიდებისათვის საჭიროა თვლიდნენ, რომ ისინი სწორად ცხოვრობენ, ეს ცხოვრების წესი კი მათი შინაგანი გადაწყვეტილებაა, მაგრამ ეს გადაწყვეტილება ექვემდებარება გადახედვას, რადგან ერთხელ შეიძლება დავუშვათ შეცდომა, მაგრამ შეგვიძლია მისი გამოსწორება განსხვავებული ცხოვრების წესის არჩევით. იმისათვის, რომ კარგად ვიცხოვროთ ჩვენ გვჭირდება თავისუფლება. თავისუფლება იმგვარი, რომელიც საშუალებას მოგვცემს გავაკეთოთ არჩევანი ან/და გადავხედოთ ჩვენს არჩევანს და სურვილის შემთხვევაში შევცვალოთ ის.

აღსანიშნავია ასევე, რომ კიმლიკა დიდად არ ემხრობა ლიბერალი მულტიკულტურისტების არგუმენტს, რომ მრავალი კულტურის არსებობა ერთ საზოგადოებაში არის უდიდესი ფასეულობა და ზოგადად კულტურული მრავალფეროვნება წარმოადგენს ფასეულობას. ამგვარი მოსაზრება განპირობებულია შემდეგი ფაქტით, რომ მრავალი კულტურის არსებობა ერთ საზოგადოებაში საშუალებას გვაძლევს გავამდიდროთ ჩვენი ცხოვრება თითოეული მათგანისგან გადმოღებული წეს-ჩვეულებებით. თუმცა, კიმლიკას მოსაზრებით „კულტურა არ უნდა აღვიქვათ, როგორც ბაზარსა თუ მაღაზიაში შეძენილი ნივთების ერთობლიობა, რომელთაგანაც შეგვიძლია ჩვენი

სურვილისამებრ შევარჩიოთ ჩვენთვის მოსაწონი ნივთი”. ის ასკვნის, რომ მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს გარკვეული სიმართლის მარცვალ კულტურული მრავალფეროვნების ფასეულობად აღქმის მოსაზრებაში, მაინც შეცდომაა თუკი ამ მოსაზრებას მივანიჭებდით დიდ მნიშვნელობას.

სტანდარტული ეგალიტარულ–ლიბერალური მოსაზრებით, სახელმწიფოს აქვს მოვალეობა, რომ შექმნას შესაფერისი ეკონომიკური პირობები რეალური ინდივიდუალური თავისუფლების უზრუნველსაყოფად. კიმლიკა კი თვლის, რომ ეკონომიკური პირობების გარდა აუცილებელია კულტურული პირობების შექმნაც. დაუშვებელია სახელმწიფომ დაუცველი დატოვოს ხალხი და მისცეს ნება მიიღონ გადაწყვეტილებები თავიანთი შეხედულებებისამებრ. ეს მიდგომა საზიანოა პირველ რიგში კულტურული უმცირესობებისათვის, როგორებიცაა ვთქვათ ადგილობრივი/მკვიდრი მოსახლეობა. უსამართლობა იქნებოდა არ მოხდეს მათი სხვა ჯგუფებთან შედარებით არამომგებიან პირობებში არსებობის გათვალისწინება. დომინანტი კულტურის წევრები ბუნებრივად და თავისთავად იღებენ თავიანთი კულტურას, რომელიც დომინანტურ პოზიციაშია. მკვიდრი მოსახლეობის არაუპირატეს პოზიციაში არსებობა არის არა მათი არჩევანის შედეგი, არამედ იმ გარემო პირობებისა, რომელიც თავად არ აურჩევიათ. რა სახის დახმარება შეიძლება გაუწიოს ამ შემთხვევაში სახელმწიფომ მათ, პირდაპირ არის დაკავშირებული იმ პირობებთან, რა პირობებშიც იმყოფება კონკრეტული უმცირესობათა ჯგუფი. ეს შეიძლება იყოს ფულადი კომპენსაცია, ენობრივი უფლებების მინიჭება, ტერიტორიული ავტონომია, გარანტირებული წარმომადგენლობა ცენტრალურ ინსტიტუტებში და სხვა.

მნიშვნელოვანი გარდატეხა და განვითარება კიმლიკას მოსაზრებებში მოხდა 1995 წელს, როდესაც გამოიცა ახალი წიგნი “Multicultural Citizenship”. წინა ნაშრომებში კიმლიკა თვლიდა, რომ ყველა კულტურული უმცირესობა ერთი და იმავე პირობებში იყო და შედეგად ყველას მსგავსი უფლებები უნდა ჰქონოდა. თუმცა, მისი ეს პოზიცია ხშირად იყო კრიტიკის ობიექტი, რადგან სწორად ვერ ითვალისწინებდა უმცირესობაში მყოფი ადგილობრივი–მკვიდრი მოსახლეობის უფლებებს, იმიგრანტი ჯგუფების უფლებებთან შედარებით. შედეგად მის შემდგომ ნაშრომებში ის წარმოგვიდგენს განსხვავებას ორი ტიპის კულტურულ უმცირესობას შორის, ესენია ეთნიკური და ეროვნული უმცირესობები. ეროვნული უმცირესობები მოიცავს ადგილობრივ/მკვიდრ მოსახლეობას და რეგიონალურ ჯგუფებს როგორებიცაა მაგალითად კვებეკელები ან ბასკები. ამგვარი უმცირესობები გაერთიანდნენ თანამედროვე სახელმწიფოებში დაპყრობის და კოლონიზაციის შედეგად. ისინი იბრძოდნენ რათა შეენარჩუნებინათ თავიანთი განსხვავებული მყოფადობა. მათგან განსხვავებით ეთნიკური უმცირესობები ესაა იმიგრანტთა

ჯგუფები რომელთა წევრებმაც თავად აარჩიეს რომ გამხდარიყვნენ ახალი საზოგადოების წევრები. ამ პროცესში მათ მოაქვთ საკუთარი რწმენა, ფასეულობები, ტრადიციები და სხვა.

ეროვნულ და ეთნიკურ უმცირესობებს სხვადასხვა ტიპის უფლებები აქვთ. ეროვნულ უმცირესობების ანუ მკვიდრი მოსახლეობის უფლებები გაცილებით ძლიერია, ეს გულისხმობს კულტურის და წეს-ჩვეულებების შენარჩუნებას, ასევე ხშირად მოიცავს თვითგამორკვევის უფლებებსაც.

ეთნიკურ უმცირესობებს ანუ იმიგრანტთა ჯგუფებს გაცილებით სუსტი უფლებები აქვთ, როგორც მათ კიმლიკა უწოდებს ე.წ. „პოლიეთნიკური უფლებები“. ესაა უფლებები, რომლებიც მათ ეხმარება ინტეგრაციაში. ეს უფლებები არ არის უმნიშვნელო, რადგან მოიცავს ანტი-დისკრიმინაციულ ზომებს, ტოლერანტობისათვის და ასევე კანონისთვის თავის არიდებაზე (მაგ: ებრაელთათვის და მუსულმანთათვის ე.წ. „ლურჯი კანონი“, როდესაც მათ კვირა დღე წმინდად აქვთ გამოცხადებული.) მხარის დაჭერას, განათლების მიღებას საკუთარ მშობლიურ ენაზე და სხვა. თუმცა კიმლიკას „პოლიეთნიკური უფლებები“ მაინც სხვა რამეა, ვიდრე თვითგამორკვევის უფლებები. აქ შეიძლება დაისვას კითხვა რა მოხდება მაშინ, თუკი ამ ჯგუფების ფასეულობები არ არის ლიბერალური? ტრადიციულ კულტურებში როგორებიცაა ვთქვათ მკვიდრი მოსახლეობა, ლიბერალური იდეალები, როგორებიცაა ინდივიდუალური თავისუფლება და მორალი არ არის დიდად დაფასებული. ასევე, ამგვარი დამოკიდებულება არც თუ ისე იშვიათად შეიძლება იყოს არა მარტო მკვიდრ მოსახლეობაში, არამედ იმ კულტურებშიც, რომლებიც ღრმად იცავენ ადგილობრივ ტრადიციებს. უილ კიმლიკას პასუხი ამ პრობლემაზე არის შემდეგი: „ლიბერალებმა არ უნდა აუკრძალონ უმცირესობაში მყოფ კულტურებს თავიანთი არალიბერალური ტრადიციების არსებობა, პირიქით, მათ უნდა სცადონ ამ კულტურების ლიბერალიზაციის ხელშეწყობა“. ამით როგორც ის ფიქრობს მოხდება ჯგუფის წევრების ძირითადი ფასეულობების დაცვა და ხელი შეეწყობა მათ ავტონომიას. დღევანდელი ლიბერალური საზოგადოებები ყოველთვის არ იყვნენ ლიბერალურიები ამიტომ კიმლიკა თვის, რომ არასწორია მსოფლიოს დაყოფა ლიბერალურ და არალიბერალურ საზოგადოებებად. ლიბერალური რეფორმის იდეა რჩება დაუსრულებელი თითოეულ საზოგადოებაში. (Kymlicka/კიმლიკა. Liberalism, Community, and Culture. 1989: p. 94).

3.3. მულტიკულტურალიზმი და ინტერკულტურალიზმი

დებატები მულტიკულტურალიზმის შესახებ გვიანი მე-20 საუკუნიდან დაიწყო. ძირითადი

კითხვები ფოკუსირებული იყო საჯარო სფეროში კულტურული უფლებების აღიარებაზე და იმ საკითხზე თუ როგორ უნდა მომხდარიყო იმ მოქალაქეების კულტურული უფლებების დაცვა, რომლებიც არ იყვნენ ამ კონკრეტულ სახელმწიფოში მცხოვრები ერის წარმომადგენლები და რომელთაც ჰქონდათ განსხვავებული ენა და კულტურა. ამ კითხვების ფონზე 21-ე საუკუნის მეორე ათწლეულში აღმოცენდა ახალი პარადიგმა, რომელიც ინტერკულტურალიზმის სახელითაა ცნობილი.

2001 წლის 11 სექტემბრის ტერორისტული აქტის შემდეგ კი მსოფლიო გაცილებით კრიტიკულად განეწყო მულტიკულტურალიზმის წინააღმდეგ. კრიტიკოსები აცხადებდნენ, რომ მულტიკულტურალიზმის პოლიტიკამ ხელი შეუწყო გარკვეული ეთნიკური და რელიგიური ჯგუფების რადიკალიზაციას და გაზარდა ე.წ. „საშინაო ტერორიზმის“ საფრთხე.

ზოგიერთი ექსპერტი უფრო შორს წავიდა და ამტკიცებდა, რომ „მულტიკულტურულმა ექსპერიმენტმა“ არ გაამართლა და საჭირო იყო ახალი პროგრამებისა და პოლიტიკის მიღება, რომელიც გაამლიერებდა ინტეგრაციასა და ერთობას. აკადემიური წრის გარეთ იყო არაერთი მაგალითი, რომელიც გაშუქდა მასმედიის საშუალებებით და რომლებმაც ხელი შეუწყო მულტიკულტურალიზმის თანმიმდევრულ კრიტიკას.

ჰოლანდიელი პოლიტიკოსის პიმ ფორტიანისა და 2004 წელს ჰოლანდიელი რეჟისორის ტეო ვან გოგის მკვლევლობა, არეულობა პარიზში, ლონდონსა და სტოკჰოლმში... ყველა ეს მოვლენა დაბრალდა მულტიკულტურალიზმის პოლიტიკას. შვედეთის ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრები აცხადებდნენ, რომ 2013 წლის გაზაფხულზე მომხდარი არეულობები იყო აშკარა შედეგი შვედეთში 80-90 წლიან წლებში მიღებული მულტიკულტურული პოლიტიკისა.

ამგვარი რიტორიკა გავრცელდა ევროპის ლიდერების გამოსვლებში. 2010 წელს გერმანიის კანცლერმა ანგელა მერკელმა თავის განცხადებაში თქვა, რომ მულტიკულტურალიზმი სრულად დამარცხდა. ამას მოჰყვა საფრანგეთის პრეზიდენტის ნიკოლა სარკოზის განცხადება, რომ მულტიკულტურალიზმი იყო წარუმატებელი. 2011 წლის თებერვალში კი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრმა დევიდ კამერუნმა საკმაოდ ყურადღების მიმპყრობი განცხადება გააკეთა, დააკავშირა რა მულტიკულტურალიზმის პოლიტიკის მარცხი ისლამური ექსტრემიზმის ზრდასთან და განაცხადა:

„მულტიკულტურალიზმის პოლიტიკის დოქტრინით ჩვენ წავახალისეთ სხვადასხვა კულტურები, რომ ეცხოვრათ განცალკევებული ცხოვრებით, ერთმანეთისა და ძირითადი ნაკადის გარეშე. მულტიკულტურალიზმის მიმართ ამგვარი დამოკიდებულება იწვევს ნეო-

ასიმილაციური მიდგომის განვითარების საფრთხეს, რომელიც პირდაპირ უწყობს ხელს ჯგუფების განცალკევებას.“ როგორც უილ კიმლიკა წერს, „ეს ახალი ევროპული ტრენდი ნაწილობრივ წახალისებულია ევროპის საბჭოს მიერ 2008 წლიდან და მას შემდეგ აქტიურად ხდება დებატებისა და განხილვის საგანი პოლიტიკურ წრეებში“. ინტერკულტურალისტების მოსაზრებით მულტიკულტურალიზმმა ვერ უპასუხა კითხვებს, რომელიც დაკავშირებულია მთელ რიგ თემებთან, როგორებიცაა: სეგრეგაცია, ეთნიკური კონფლიქტები და სხვა. ცნობილი პოლიტიკური ლიდერებიც როგორებიცაა ანგელა მერკელი, დევიდ კამერუნი, ნიკოლა სარკოზი აქტიურად საუბრობდნენ ამ თემაზე და ავითარებდნენ მოსაზრებას, რომ მულტიკულტურალიზმის პარადიგმა დასამარდა, რადგან მან მოიტანა მეტი კრიზისი, შეჯახება და დაყოფა. ამ დებატების ეპიცენტრი ევროპაში არის შემდეგი, რომ მულტიკულტურალიზმი უარყოფს სხვადასხვა წარმოშობისა და კულტურის ჯგუფებს შორის ურთიერთობებს და პიროვნებათაშორის კონტაქტს. სწორედ ესაა ინტერკულტურალიზმის მამოძრავებელი ძალა, რომ სხვადასხვა წარმომავლობისა და კულტურის ხალხებს შორის ინტერაქცია არის აუცილებელი. მულტიკულტურალიზმი ფოკუსირებულია ხალხის კულტურულ უფლებებზე და ცდილობს მოახდინოს შედარება და აღმოაჩინოს თუ რა არის განსხვავება სხვადასხვა კულტურის ხალხებს შორის. ინტერკულტურალიზმი კი ორიენტირებულია სხვადასხვა წარმოშობის ხალხებს შორის საერთოს აღმოჩენით, ვიდრე იმ ფაქტით, რომ იპოვოს განსხვავებები და შემდეგ ორიენტაცია ჰქონდეს ამ განსხვავებების პატივისცემაზე. ინტერკულტურალიზმი არა მარტო იცავს თანაბარი უფლებების, ფასეულობებისა და შესაძლებლობების პრინციპებს, ასევე მხარს უჭერს პოლიტიკის გატარებას, რომელიც წახალისებს ინტერაქციას, თანამშრომლობას სხვადასხვა კულტურის, ეთნოსის, რელიგიის თუ ენობრივი ჯგუფის წარმომადგენლებს შორის, რომლებიც ცხოვრობენ ერთსა და იმავე ტერიტორიაზე. უფრო მეტიც, ინტერკულტურალიზმი არის მიდგომა, რომელიც განსხვავებებს აღიქვამს როგორც პოზიტიურ რესურსს, რომელსაც შეუძლია საზოგადოების გამდიდრება.

„ინტერკულტურალიზმი არის ტექნიკა, რომელიც ერთმანეთთან აკავშირებს ერთმანეთისგან განსხვავებულ ხალხს. ხელს უწყობს სოციალური კაპიტალის წახალისებას ხალხის ყოველდღიური ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში (სამეზობლო, სკოლები, სავაჭრო ადგილები, სათამაშო მოედნები, საჯარო ბიბლიოთეკები და სხვა საჯარო ინტერაქციის ადგილები). ის ხელს უწყობს საურთიერთო ზონების ჩამოყალიბებას განსხვავებული რელიგიის, ენის, კულტურის მქონე ხალხებს შორის.“ (Gruescu and Menne/გრუესკუ, მენე. Bridging Differences, 2010; p.10). მაშინ

როდესაც მულტიკულტურალიზმი იღწვის კულტურული უფლებების აღიარებისთვის, ხოლო ინტერკულტურალიზმი ცდილობს აღმოფხვრას ყველა ის დაბრკოლება, რომელიც ხელს უშლის ინტერაქციას. ინტერკულტურალიზმის შესახებ არსებული ლიტერატურა ფოკუსირებულია სამ ძირითად საკითხზე:

1. (პოზიტიური) ინტერაქცია – ეს გულისხმობს არა მარტო პიროვნებათაშორის კონტაქტს როგორც ასეთი, არამედ უფრო შედეგის მომტან მიდგომას, რომელიც აღმოფხვრის სტერეოტიპებს და შეამცირებს ყოველგვარ ცრურწმენებს „სხვების“ მიმართ. სხვა სიტყვებით, რომ ვთქვათ ეს მიდგომა გულისხმობს, რომ ხალხთა შორის არსებული ე.წ. ურთიერთობის ზონები არის უფრო მეტად (პოზიტიური) ინტერაქციის ზონა, ვიდრე კონფლიქტის;

2. ანტი-დისკრიმინაცია – ინტერკულტურული მოქალაქეობის ფუნდამენტური ელემენტია – ანტი-დისკრიმინაცია, რომელშიც იგულისხმება სამართლებრივი ჩარჩოები, როგორებიცაა ხმის მიცემის უფლება უცხოელთათვის, ნატურალიზაციის პოლიტიკა და მოქალაქეთა სოციალურ-ეკონომიკურ შესაძლებლობებს შორის არსებული ცარიელი ადგილი, როდესაც განსხვავება სოციალურ-ეკონომიკური პირობებისა ხდება ფაქტორი შემცირებული კონტაქტისა და ინტერაქციის;

3. მრავალფეროვნება როგორც უპირატესობა – არის მესამე მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელზეც ინტერკულტურალიზმი აკეთებს ძირითად აქცენტს.

აღსანიშნავია ჟერარ ბუშარის სტატია “Quebec Interculturalism and Canadian Multiculturalism”, განსაზღვრავს ინტერკულტურალიზმს და მულტიკულტურალიზმს, როგორც პლურალიზმის ორ განსხვავებულ განსახიერებას. მისი წარმოდგენით ინტერკულტურალიზმის მოდელი ხელს უწყობს:

1. სამოქალაქო უფლებების დაცვას. განსაკუთრებით უმცირესობათა უფლებების და მათთვის შესაფერისი საცხოვრებელი პირობების მინიჭებას;

2. უმცირესობაში მყოფი კულტურების წარმოდგენას, მათ აქვთ უფლება აირჩიონ კულტურა, რომელსაც სურთ რომ მიეკუთვნებოდნენ;

3. საჯარო ადგილებში რელიგიის თავისუფალ გამოხატულებას;

4. უმცირესობების მხარდაჭერის საჭიროებას.

აკადემიურ დებატებში არაერთხელ არის ხაზგასმული ის ფაქტი, რომ ინტერკულტურალიზმი ესაა ახალი, ინოვაციური, რეალისტური ხედვა, რომელიც მიმართულია მულტიკულტურალიზმის, როგორც გადაღლილი, დისკრედიტებული მიდგომის წინააღმდეგ.

საკმაოდ პოპულარულ სტატიაში “Interculturalism, Multiculturalism and Citizenship” (2012), ნასარ მეერი (ედნიზურგის უნივერსიტეტის მკვლევარი) და თარიქ მოდოდი (ბრისტოლის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის, პოლიტიკისა და საჯარო პოლიტიკის პროფესორი) ამტკიცებენ, რომ ინტელექტუალური თვალსაზრისით საკმაოდ მწირი და უსაფუძვლოა ამგვარი ტენდენცია. როგორც სტატიაში ვკითხულობთ, ეს ორი მიდგომა დაფუძნებულია განსხვავებულ ვარაუდებზე, რომელიც ეხება ინდივიდუალური და კოლექტიური იდენტობის ბუნებას, სოციალური კავშირის სათავეს, დემოკრატიული მოქალაქეობის პრაქტიკასა და სამართლის ნორმებს. რეალურად კი ეს კონტრასტი დაფუძნებულია მულტიკულტურალიზმის თეორიისა და მიდგომის არასწორად წარმოდგენასა და კარიკატურულად გამოსახვაზე. ასევე ეს ტენდენცია არ არის დაფუძნებული სისტემურ ემპირიულ შედარებაზე, რადგან ინტერკულტურალიზმის დამცველები ხშირად აკეთებენ ახსნას თუ რით განსხვავდება მათი პოლიტიკური რეკომენდაციები მულტიკულტურალიზმის რეკომენდაციებისგან. შესაბამისად მეერი და მოდოდი თვლიან, რომ ლიტერატურა, რომელიც დაფუძნებულია ე.წ. „კარგი ინტერკულტურალიზმი, ცუდი მულტიკულტურალიზმის წინააღმდეგ” არის მეტად რიტორიკული ხასიათის, ვიდრე ანალიტიკური.

უილ კიმლიკა იზიარებს მათ მოსაზრებებს და თვლის, რომ ამგვარი, ანალიტიკას მოკლებული, დასკვნები მულტიკულტურალიზმის და ინტერკულტურალიზმის შედარებისას ემსახურება პოლიტიკურ მიზნებს. მას მოჰყავს ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის 2008 წლის გამოცემული “White Paper” ინტერკულტურული დიალოგის შესახებ. ამ მოხსენებაში წერია, რომ ინტერკულტურალიზმი უნდა იყოს უპირატესი მოდელი ევროპისათვის, რადგან მულტიკულტურალიზმმა მარცხი განიცადა. თუმცა მასში არ არის მაგალითები მოყვანილი. კიმლიკა განსაკუთრებულად უსმევს იმ ფაქტს ხაზს, რომ დოკუმენტი მიღებულ იქნა 2008 წელს. 2011 წელს როდესაც სამი კონსერვატიული პოლიტიკოსი კამერუნი, მერკელი და სარკოზი ამგვარ მოსაზრებებს გამოთქვამდნენ ეს თემა მეტად აქტუალური და მედია ყურადღების ცენტრში იყო. თუმცა, ამგვარი მოსაზრებები ჯერ კიდევ 2008 წელს იყო გაჟღერებული და მოწონებული ევროსაბჭოს ყველა წევრი ქვეყნის მიერ, იქნებოდა ეს მემარცხენე თუ მემარჯვენე პარტიების მიერ მართული, პრო-მულტიკულტურული (ბრიტანეთი, ნიდერლანდები) თუ ანტი-მულტიკულტურული (საფრანგეთი, საბერძნეთი) ქვეყნების მიერ. დოკუმენტში მკაფიოდ იყო დაფიქსირებული პოლიტიკური კონსენსუსი, რომ საჭირო იყო პოსტ-მულტიკულტურული ალტერნატივა, რომელსაც ინტერკულტურალიზმი ქვია. თუმცა, ეს არ არის მარტო ევროპული

ფენომენი. იუნესკოს მიერ 2008 წელს მომზადებული ანგარიში კულტურული მრავალფეროვნების შესახებ, ასევე აცხადებდა, რომ არსებობდა მკაფიო თანხმობა, რომ გლობალურ დონეზე პოსტ-მულტიკულტურული ალტერნატივა იყო საჭირო. (UNESCO, 2008). ორივე მათგანი ევროსაბჭოცა და იუნესკოც იყვნენ მულტიკულტურალიზმის დამცველები და 2008 წელს მათ გამოაცხადეს გადასვლა მულტიკულტურალიზმიდან ინტერკულტურალიზმზე.

კომლიკა სვამს კითხვას, თუ როგორ უნდა ვუპასუხოთ ამგვარ დოკუმენტებს. ერთ– ერთი პასუხი ამგვარ დოკუმენტში გაჟღერებული მოსაზრებებზე არის ის, რომ გავანალიზოთ რამდენად შეიცავს ეს დოკუმენტები არგუმენტებს ან საფუძველს, იმ დასკვნის გასაკეთებლად, რომ ინტერკულტურალიზმი უკეთესია, ვიდრე მულტიკულტურალიზმი. მაგალითად: ევროსაბჭოს “White Paper” აცხადებს, რომ ომის შემდგომმა დასავლეთ ევროპამ მიიღო რელატივისტური, სეგრეგაციული მულტიკულტურალიზმი.

კომლიკა საინტერესოდ ხსნის მულტიკულტურალიზმის ამგვარი კრიტიკის მიზეზს. როგორც ის ამბობს ინტერკულტურული რიტორიკა ერთგვარად საინტერესოც კი არის. ესაა მცდელობა, რომ გადმოგვცეს ნარატივი იმის შესახებ, რომ მრავალფეროვანი იდეის გარშემო არსებული პოპულარული პოლემიკა სულაც არ არის მრავალფეროვნების იდეის გამო, არამედ ესაა მცდარი მულტიკულტურალიზმის გამო. ამ პოპულარული პოლემიკის პასუხად მულტიკულტურალიზმია წარმოდგენილი, როგორც „განტევების ვაცი“ იმ იმედით, რომ ეს ბოლოს მოუღებს პოპულისტური, ანტი-იმიგრაციული და ქსენოფობური პარტიების მხარდაჭერას. ნარატივი გვეუბნება, რომ იმედის გაცრუებით არ უნდა შევხედოთ უმცირესობებს, არც მრავალფეროვნების იდეას, არამედ ამგვარად უნდა შევხედოთ მულტიკულტურალიზმის იდეოლოგიას, რომელიც საბედნიეროდ უკან მოვიტოვეთ.

კომლიკა ნათლად მიუთითებს ამგვარი რიტორიკის სახიფათო მხარეზეც. ამ რიტორიკის მთავარი აზრი მდგომარეობს შემდეგში, რომ ის ემსახურება არამარტო ახალი მიდგომის – ინტერკულტურალიზმის შემოტანას, არამედ იმ მოსაზრებას, რომ მულტიკულტურალიზმმა მარცხი განიცადა და ინტერკულტურალიზმმა უნდა გვიხსნას ამ მარცხის შედეგებისაგან. კომლიკა სვამს კითხვას: ეს რიტორიკა ნამდვილად იმ იდეას ემსახურება, რომ ბოლო მოუღოს პოპულისტური პარტიების მხარდაჭერას? როგორც ევროსაბჭოს მოხსენებაშია ნათქვამი. თუ უფრო მეტად ემსახურება ამგვარი პარტიებისა და მათი ხედვების ლეგიტიმაციას?

კომლიკა წერს, რომ თუკი ევროსაბჭოს 2008 წლის განცხადება იმის შესახებ რომ ინტერკულტურალიზმს შეუძლია გვიხსნას მორალური რელატივიზმისაგან, რომელსაც

მულტიკულტურალიზმი იცავს სწორია, გამოდის, რომ 20 წელიწადი ევროპის ძირითადი პოლიტიკური ელიტები ინდიფერენტულები ყოფილან ლიბერალური დემოკრატიული და ადამიანის უფლებების ფუნდამენტური პრინციპების მიმართ და მულტიკულტურალიზმის სახით აღიარებდნენ ისეთ პოლიტიკას, რომელიც წინააღმდეგობაში მოდიოდა ამ პრინციპებთან.